

A magyar állatfajnevek helyesírása

Bevezetés

A zoológia – a tudományterület, amelynek szaknyelvi helyesírási problémáit kutatási témául választottam – rendkívül tágan értelmezhető fogalom, így széles körben való gyűjtést tesz lehetővé. Az állatfajok, valamint különböző csoportjaik elnevezésein túl – részben vagy egészben – a szaknyelv elemeinek tekinthetők a növénytársulások (*nyílt mészkősziklagyep, hársas-kőrises sziklaerdő*) és bizonyos földrajzi nevek, megjelölések (*mediterráneum, Gerecsei Tájvédelmi Körzet*) mint élőhelyek elnevezései, a tudományos (latin) nevek, de a számtalan idegen eredetű terminus technicus is. Az általam feltárt és vizsgált, helyesírási problémát jelentő írásmódok, egységesítésre váró változatok (amelyek esetében az AkH.¹¹ és a vonatkozó szakmai szabályzatok együttes használatával sem állapítható meg egyértelműen és „megnyugtatóan” a helyes írásmód) főként a természetvédelmi és a madártani szakirodalomból származnak: folyóiratok, ismeretter-

jesztő munkák, kötetek szerkesztése, szakmai-nyelvi lektorálása során újra és újra felbukkannak. Azt, hogy az állatfajnevek helyesírási kérdései különösen érdekesek és fontosak, reményeim szerint jelen tanulmány felvetései is igazolják.

Bár a magyar állatfajnevek¹ helyesírásának szabályozását nem sokkal az AkH. tizedik kiadása után jóváhagyták az MTA illetékes bizottságai (vö. Dudich 1959), sőt **A magyar állatnevek helyesírási szabályai** tíz éve ismét megjelent (Gozmány 1994), ezek a szaknyelvi helyesírási szabályzatok – ideértve a magyar növénynevek helyesírását taglaló munkát (Priszter 1985) is –, illetve az általuk „kezelni” kívánt, konkrét problémák nyelvészeink előtt alig ismertek. A Gozmány által összeállított szabályzatot, amely nemcsak a fajnevek, hanem a faj feletti (szupraspecifikus) és alatti (szubspecifikus) kategóriák írásmódját is megkísérelte rendezni, a biológus, zoológus szerzők talán a kelleténél többet, míg a lektorok, korrektorok a szükségesnél jóval kevesebbet forgatják.

A magyar állatfajok neveinek helyesírását meghatározó szabálypontok feletti vitát és elmélkedést elsősorban a számtalan, az utóbbi években alkotott fajnév eredményezte. Hogy miért éppen napjainkban gyorsult fel az állatfajokat jelölő szókapcsolatok és összetételek születése, arra roppant egyszerű és kézenfekvő magyarázat is adható (a társadalmi változások hatásai itt, ezen a szakterületen is ugyanúgy érvényesültek, mint másutt), ám vizsgálható lenne az ok és okozat minden egyes eleme – a rendszertan tudományának fejlődése, a médiák elérhetőségének kiszélesedése, a különböző ismeretterjesztő állathatározók egyre nagyobb számban való megjelenése stb., stb. –, ami azonban igen messzire vezetne. Zimányi (2003: 13) írja: „A legkisebb mértékben sem csodálkozhatunk azon, hogy a szaknyelvek kutatása és művelése az utóbbi évtizedben az alkalmazott nyelvészet egyik központi kérdése lett. A tudományok, a különböző szakmák, szakterületek fejlődése ugyanis minden eddigi ütemet felülmúl: amíg egy-két évtizede »csupán« tudományos-technikai forradalomról beszéltek, ma már információs robbanást emlegetnek – s ennek természetes velejárója szakszókészletünk, fogalmi rendszerünk gyors, sőt viharos változása. [...] Le kell szögeznünk, hogy nem a nyelvészek öngerjesztő munkálkodásának tulajdonítható a szaknyelvek iránti fokozódó érdeklődés. Éppen ellenkezőleg: maguk a szakmák képviselői keresik meg a nyelvészeket, hogy az egyre bonyolultabb kérdésekben tanácsaikat kérjék.”

Mindazok, akik az állatfajok magyar elnevezéseinek, az új nevek alkotásának problémájával találkoznak (szakfordítók, rendszertannal foglalkozó biológusok, zoológusok és mások), előbb-utóbb eljutnak az ezek helyesírását taglaló szakmai szabályzatig (lásd fent). Ez – a lehető leghelyesebben eljárva – elvi alapvetésként rögzíti, hogy a tudományos, azaz latin nevek alkotásakor alkalmazott binominális nómenklátúra (kettős nevezéktan) logikájának a magyar névalakulatokban való tükröztetése fontos szempont: „a faji név [...] többnyire kétszavas”; „Fajneveink

¹ Az 1959-es és az 1994-es szabályzat címében egyaránt az „állatnevek” kifejezés szerepel, de a *nómenklátúrai állatneveket* ésszerűnek tűnik megkülönböztetni az AkH.¹¹ 172. pontja alatti állatnevektől (mely szabálypont alapján az *állatnév* terminus technicus a *Bodri, Ráró, Villám* stb. típusú nevekre vonatkozik). Az *állatfajnév, fajnév* terminus technicus a *fekete rigó, barna medve, Verreaux-szifaka* típusú, nómenklátúrai neveket nemcsak egyértelműen elkülöníti a fenti, antropomorf szemlélet eredményezte elnevezésektől, de pontosabb is.

a tudományos (latin) neveknek felelnek meg” (Gozmány 1994: 430, 433). Az 1801-ben megjelent **Természeti história...** szerzője, Földi János „az első nálunk, aki a Linné-féle kételemű névadással nevezte meg a madárfajokat” (Kiss 1984: 38). És nem csak a madárfajokat: „Én tehát a’ Nagy érdemű *Linne* által elkezdett, ’s azolta is sokaktól örökített ’s tökéletesített *Tudománybeli Rendszer*, avagy *Systema* szerént írtam...” (Földi 1801: VI–VII). Ezt az elvet Herman Ottó (Kiss 1984: 39) ugyanúgy a magáévá tette, mint ahogy később Dudich (1959) is. Az utóbbi által összeállított állatfajnév-helyesírási szabályzatról írja Fábíán (1988: 296): „Ennek kidolgozói abból indultak ki, hogy a magyar írásmód feleljen meg az állatrendszertan kétszavas latin nevezéktani felépítésének”.

Arany, óriás, törpe stb. mint faji jelző

Az 1994-es szabályzat összeállítói azonban nem számoltak, nem számolhattak azzal, hogy éppen munkájuk befejezését követően gyorsul fel soha nem látott módon az **új magyar fajnevek alkotása**. Gozmány rendszere egy lehetséges csoportosítása volt azon szavaknak, szókapcsolatoknak, amelyek a szabályzat keletkezése idején állatfajok megnevezésére szolgáltak; a „retrospektív” szemlélet eredményezte szabálypontok azonban megnehezítik – vagy éppen akadályozzák – a binominális nomenklatura logikáját írásképükben is tükröző, új magyar fajnevek kialakítását. A létrehozott rendszer elvben „szervesen illeszkedik már az 1985-ben megjelent növényteni (a növénynevek helyesírását rendező) szabályzathoz” (Gozmány 1994: 429) és értelemszerűen az AkH.¹¹-hez is. Mindehhez képest **A magyar állatnevek helyesírási szabályai 5. c) pontja** (Gozmány 1994: 436) olyan „faji jelző”-ket rendel a „nemi név”-vel kötelezően egybeírni, amelyeket Priszter (1985: 9) különírat, és amelyeket minőségjelzős szókapcsolat bővítményi részeként az AkH.¹¹ alapján sem kell feltétlenül az alaptaggal egybeírni. Az 5. c) szabálypont: „Egybeírandók a nemi névvel a következő faji jelzők: *ál, arany, bíbor, ezüst, hamis, közép, óriás, remete, smaragd, törpe, vak, vándor*: álcincér, aranydurbincs, bíboratka, ezüstangolna, középcickány, óriáscincér, óriáskagyló, óriáskígyó, remetebogár, remetepók, törpekérész, törpekuvik, smaragdpoloska, vaklégy, vakrák, vándorpatkány stb.”. A megfogalmazás háttérében téves választás áll, hiszen azokra az állatfajnevekre, amelyek idesoroltattak, mindig is jellemző volt az ingadozó írásmód (*törpe sólyom – törpesólyom* stb.), a létező formák közül azonban nem az egybeírt változatot kellett volna rögzíteni – még ha esetleg elterjedtebb, gyakoribb is –, hanem a magyar helyesírás szabályainak ugyanúgy megfeleltethető, két szóból állót, amely tökéletesen leképezi a tudományos név két eleme, a nomen specificum és a nomen genericum alkotta struktúráját! Megjegyzendő, hogy a példák között szerepeltetett *törpekuvik* ma a *Glaucidium*ok magyar nevének tekinthető (genusnév), az *óriáskígyó* pedig rendszertanilag elsősorban a kígyók egy családját (*Boidae*) jelenti. Amennyiben a *vándorpatkány, törpekérész, smaragdpoloska* stb. esetében az egybeírt forma olyannyira meggyökeresedett, hogy ezen változtatni nem lehet, még mindig lehetnek ezek a fajnevek **a kivételek**, ahol a faji jelző és a nemi név

szóösszetételt alkot. Az 5. c) alatti tizenkét faji jelző után nem szerepel az „stb.”, így a szabálypont bizonytalanságban hagy, miként járjunk el, ha egy fajnévi szókapcsolatban ugyanezt a funkciót a *topáz*, *gyémánt*, *zafír* stb. szó tölti be. (Itt jegyzem meg, hogy az *arany*, *ezüst* stb. szavakat a készülő Akadémiai nagyszótár is több [kettős] szófajúként veszi fel anyagába; vö. Csengery–Ittész 2002: 25–6.) Új nevek alkotásakor, fajnevek revíziójakor a szabályzat ezen kitétele okozta az utóbbi időben a legtöbb fennakadást, mivel főként az *arany*, az *ezüst*, az *óriás* és a *törpe* kifejezetten „termékeny” faji jelzőnek tekinthető, ám az 5. c) pontot követve ezek a szavak – mint a struktúra nomen specificum egységének megtestesítői – nem képesek a minőségjelzős szerkezetben a kettős nevezéktan logikáját megmutatni.

Az ideálisnak tűnő kétszavas fajnevek és a vonatkozó helyesírási szabályok azon „szembenállását”, miszerint a minőségjelzős szókapcsolatok a magyar nyelvben bizonyos esetekben mindenképpen egybeírandó összetételek, a fenti szabálypont revideálásával természetesen nem tudjuk feloldani. Ám, ahol nem feltétlenül szükséges, ott ne rendeljük el a faji jelző és a nemi név kötelező egybeírását!

Ha a hangsúlyozottan a kettős nevezéktan elve mentén alkotott, egyértelműen elemezhetően a nomen specificum és a nomen genericum egységéből álló fajneveket vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a binominális nómenklatúra logikáját követő és **mutató** elnevezések mindegyike **minőségjelzős szókapcsolat**. Ha a magyar helyesírás vonatkozó szabályai értelmében a faji jelző és a nemi név kapcsolatából **összetétel** születik – amit az eredményez, hogy **minőségjelzői szerepben** nemcsak melléknévek, de **melléknévi igenevek és főnevek** (köz- és tulajdonnevek) **is állhatnak** –, akkor általában az előtag és az utótag kapcsolatát a minőségjelzős alárendelésnél bonyolultabb grammatikai viszony jellemzi, valamint az, hogy a szóalak (név) **írásuképpel** már **nem mutatja** a kettős nevezéktan logikáját. Többségükben jelentéstömörítő összetételek jönnek létre, holott a kiindulási állapot elvileg itt is jelző + jelzett szó, csak a minőségjelző nem egyszerű melléknév (részletesebben lásd később).

Hogy lesznek a rendszerbe nem illeszkedő fajneveink, azt egyrészt a hagyományozódott, bevett, így gyakorlatilag **megváltoztathatatlan állatfajnevek** (*compó*, *zöldike*, *tengelic*, *nyuszt*, *mókus* stb.), másrészt az imént tárgyalt, kötelezően egybeírt névalakulatok okozzák. Az állatfajok neveinek pontos és következetes használatát tovább nehezíti, és a nem szakemberek számára – néha még számukra is – további problémát jelent, hogy az első szupraspecifikus szinten, a genusok szintjén a névalakulatok egybeíródnak (a kettős nevezéktan elvi alapvetéseként a genusnév egyszavas). Még akkor is szóösszetétel jelenik meg, ha a genusnév olyan minőségjelzős szókapcsolat – melléknévi bővítménnyel –, amelyet egyébként két szóba íránk. A fajnevek és genusnevek írásmódjának ilyen szabályozásából következik, hogy ugyanazon két szó kapcsolata – a rendszertani funkciótól függően – akár két különböző alakulatot is eredményezhet, egy egybe- és egy különírt formát (a *sárgarigó* az *Oriolus* genus neve, míg a *sárga rigó* például a *Turdus* genus egyik faja lehet), és ez gondot okozhat a laikusoknak – mint említettem –, sőt a helyesírási szótárak szerkesztőinek is (Korsós 1997: 751). A genusnevek egybeírásának hatására még gyakori és ismert fajnevekkel is gyak-

ran találkozhatunk helytelen formában: így lesz a *barna medve* (*Ursus arctos*) *barnamedve, a *fekete rigó* (*Turdus merula*) *feketerigó, a *vörös vércse* (*Falco tinnunculus*) *vörösvércse vagy a *szürke gém* (*Ardea cinerea*) *szürkegém (vö. Korsós 1997; 2002).

Népnevek mint faji jelzők

A magyar állatnevek helyesírási szabályai a kérdéssel kapcsolatban a következőképpen fogalmaz: „Ha a faji jelző [...] népnév, akkor a nemi névtől általában különírjuk. [...] *francia darázs*, *német darázs*, *magyar bucó* stb. De: *cigánylepke*, *eszkimóangolna*, *mórpoloska*, *skótfajd*, *svábbogár*, *szerecsenlepke*, *tótsüllő*, *zsidóhal*” (Gozmány 1994: 435).

Tapasztalataim szerint azon újonnan alakult fajnevek esetében, amelyek helyesírását a fenti szabálypont hivatott rendezni (mivel faji jelzőként népnév jelenik meg), az egyetlen – jelentéktelennek azonban nem mondható – problémát az okozza, hogy úgy tűnik, mintha mindegyikük a „de” kötőszó után álló kivételek sorát kíváná gyarapítani. Csak elvéve találkozhatunk olyan népnevekkel, mint a *japán* vagy az *ausztrál*, amelyek melléknévi jelentése minőségjelzői szerepben teljességgel egyértelmű; faji jelzőként legtöbbször a *mór*, *sváb*, *tót* stb. népnevekhez hasonlóak – *bantu*, *kaffer*, *karib*, *maori*, *pápua*, *tasmán* stb. – szerepelnek, amelyeket jelentésparadigma-hiány jellemez, azaz minőségjelzőként nem egyértelmű melléknevek (vö. J. Soltész 1981: 257–8). Mindennek természetes következménye az ingadozó írásmód, a külön- vagy egybeírás körüli teljes bizonytalanság: *abesszinguvat*, *arab túzok*, *bantu réce*, *berber makákó*, *indián réce*, *inkacsér*, *kaffersas*, *örmény sirály*, *tasmán lile* stb.

Vajon az állatfajok neveinek tekintetében meddig beszélhetünk **népnévi bővítményű minőségjelzős szókapcsolatról** – amelyet írásképileg két, egymástól különírt szó testesít meg –, hol az a határvonal, amelyen „túl” egy új **összetétel előtagjának** tekintjük a jelentésparadigma-hiányos népnevet, és így **egybeírjuk az utótaggal?** Míg az *angolkert*, *franciasaláta*, *svédcsavar* stb. esetében – az újonnan keletkezett szó jelentését tekintve – az előtagként álló népnév **nem minőségjelzői szerepű** (J. Soltész 1981: 258), addig a *bantu + réce*, *inka + csér*, *kaffer + sas* stb., állatfajokat jelölő szókapcsolatok esetében a népnév minőségjelzői szerepű (ha nem is egyszerű eldönteni, hogy melléknévi vagy főnévi jelentésben).

A J. Soltész nyomán röviden felvázolt probléma az állatfajnevek jelentette szűk körnél jóval szélesebb területen veti fel az egybe- vagy különírás oly gyakori kérdését. Mivel a minket érdeklő esetekben faji jelzőként még az intenzíven jelentésparadigma-hiányosnak tekinthető népnevek – *kaffer*, *karib*, *maori* stb. – is hordozói melléknévi jelentésnek, ezért talán megkockáztathatjuk, hogy a szaknyelvi szabályozás általános érvényű különírásuk mellett törjön pálcát (a minőségjelzős szókapcsolat bővítményeként kezelve őket). Ha így járunk el, a faji jelzők egy újabb gyakori típusa segíti a kettős nevezéktan tükröztetését. Kivételek nyilvánvalóan továbbra is lesznek – sőt Gozmány példái (a *cigány*, *sváb*, *tót* stb.)

javarészt azok is maradnak (bár az *eszkimóangolna* helyett például elképzelhető az *eszkimó angolna*) –, de ezek számát minél kisebbre kell csökkenteni.

(A *tasmán albatrosz*, *tasmán lile*, *tasmán fürj* stb. nevek helyett még abban az esetben is jobb megoldásnak tűnik a *tasmaniai albatrosz*, *tasmaniai lile*, *tasmaniai fürj*, ha a *tasmán* népnév Kiszely [1984: 550] nyomán elfogadhatónak bizonyul, mivel vélhetően a *Tasman-medence*, *Tasman-öböl*, *Tasman-tenger* stb. nevének téves, *Tasmán-medenceként*, *Tasmán-öbölként*, *Tasmán-tengerként* stb. való értelmezéséből születtek. Holott a medence, az öböl és a tenger ugyanúgy a holland tengerész, *Tasman* után kapta a nevét, mint maga *Tasmania* szigete. Az esetlegesen felmerülő *Tasman-albatrosz* stb. névformával kapcsolatosan lásd alább.)

Bering-csér és Adélie-pingvin

A magyar állatfajneveket tekintve megállapítható, hogy a tulajdonnévi faji jelző általában azokban az esetekben jellemző, amikor a tudományos név *nomen specificum* maga is tulajdonnév (leggyakrabban személynév) vagy ebből képzett melléknév. Mivel a tudományos név megalkotója (a leíró) vagy valamely általa „kitüntetni” kívánt személy – kutató, gyűjtő, uralkodó, családtag stb. – nevét örökítette meg azzal, hogy nevét „felhasználta”, vagy valamely mitológiai alakkal, ennek jellegzetességével hozta összefüggésbe a fajt, így hagyományosan a magyar állatfajnevekben is csak az ebbe a két típusba sorolható tulajdonnévi (személynévi) faji jelzők jelennek meg (vö. Magyar 2003: 11). Példákon is bemutatva: *Rhyarioides metelkanus* – *Metelka-medvelepke*, *Phylloscopus bonelli* – *Bonelli-füzike*, *Calidris temminckii* – *Temminck-partfutó*, *Myotis brandti* – *Brandt-denevér*; *Polyommatus thersites* – *Therszitéz-sokpöttyösboglárika*, *Chlorocebus tantalus* – *Tantalosz-cerkóf*, *Papio anubis* – *Anubisz-pávián*.

A felsorolt esetekben a faji jelzőként funkcionáló tulajdonnévi (személynévi) elem az AkH.¹¹ 168. szabálypontjának értelmében kötőjellel kapcsolandó a nemi név szerepét betöltő szóhoz, amellyel – az előtag és utótag viszonyának szempontjából – jelöletlen összetételt alkot. Itt más megoldás elképzelhetetlen, mivel ezeknek a faji jelzőknek melléknévi jelentés nem tulajdonítható, a kettős nevezéktan kétszavas tükröztetése nem kivitelezhető.

Azokat a magyar állatfajneveket, amelyekben megjelenik a tudományos névben rögzített mitológiai utalás – *Apolló-lepke*, *Aurora-lepke* (Gozmány 1994: 433, 437), illetve *Antigoné-daru*, *Argosz-páva*, *Anubisz-pávián*, *Tantalosz-cerkóf* stb. –, az összetételek tagjai közötti (a grammatikai jelöletlenségen túlmutató) bonyolult viszony jellemzi. Az esetek többségében az adott faj morfológiájának, etológiájának beható tanulmányozása szükséges ahhoz, hogy a „faji jelző” értelmet nyerjen, magyarázhatóvá váljék a jelentése. Az *Argosz-páva* (*Argusianus argus*) tudományos elnevezésének például mind *nomen specificum*, mind *nomen genericum* egysége a görög mitológiai alak nevére vezethető vissza: a faj leírója vélhetően a madár legyezőszerűen szétterjeszhető faroktollait díszítő, szemre emlékeztető foltok alkotta mintázat alapján adta a nevet.

Az új magyar fajnevek között jól érzékelhetően elszaporodott a tulajdonnévi faji jelzőknek az imént elemzett két típustól eltérő használata. Csak újabb értelmezési zavarokhoz vezetne, ha „szabad jelzést” kapnának az *Adélie-pingvin*, *Galápagos-pingvin*, *Bering-csér*, *Madeira-törpedenevér* stb. típusú nevek, mivel ezekben a földrajzi névre – azaz a faj földrajzi elterjedésére – utaló elem (összetételeli előtag, faji jelző) nem „jelez”, hanem „rejtjelez”. A fent elemzett, hagyományosan alakult két típushoz sorolható fajnevekhez alakilag hasonló, új neveket egy harmadik logikai viszony mentén létrehozni – miszerint a tulajdonnévi előtag a földrajzi elterjedést jelzi – nem tűnik túl szerencsésnek. Csak feleslegesen megnőne az olyan – az *Antigoné-daru*hoz hasonló, még szakember számára is homályos értelmű – fajnevek száma, amelyeknél nehéz megállapítani, mi is a kapcsolat az élőlény és elnevezése között. Egy *Bering-* előtagú fajnév már csak azért is félrevezető, mivel valamiféle kapcsolat feltételezését eredményezi Vitus Jonassen *Bering* és a nevét viselő állatfaj között. Ám a dán tengerészt csupán az köti össze a *Bering-csérrel*, hogy ez a madárfaj a róla – *Beringről* – elnevezett tenger partvidékén és szigetein fészkel. Így kézenfekvőnek tűnik a fajt talán mégis inkább *Bering-tengeri csérnek* nevezni.

Ezek az újonnan feltűnt alakulatok nehezen védhetőek, indokolhatóak – ha csaknem rövidségükkel –, mivel az adott földrajzi név *-i* melléknévképzős formájával a kettős nevezéktan igényeinek tökéletesen megfelelő fajnevek állíthatóak elő, azaz: *Adélie-parti pingvin*, *Galápagos-szigeteki pingvin*, *Bering-tengeri csér* és *madeirai törpedenevér* (vö. Kiss 1984: 46–7).

Nyilván csábítást jelentett a két pingvinfaj, a *Pygoscelis adeliae* és a *Spheniscus mendiculus* angol nevének – *Adelie Penguin*, *Galapagos Penguin* – egyszerű magyarra fordítása, amely az *Adélie-pingvin* és a *Galápagos-pingvin* fajneveket eredményezte, de amíg az angol nyelv az ilyen típusú nevekben az *'s* birtokjellel vagy annak hiányával általában képes egyértelművé tenni, hogy személynévre vagy földrajzi névre való utalás (*Bonelli's Warbler* ↔ *Galapagos Penguin*) rejlik-e az elnevezés hátterében, addig a magyar kötőjeles forma ezt nem teszi lehetővé.

Összegzés

Végezetül a tárgyalt típusokba tartozó fajnevek egy lehetséges – továbbra is elsősorban nyelvészeti szempontú – rendszerezésének a fentieknél nagyobb névanyagon való bemutatása következzen. A felsorakoztatott fajnevek forrásául két kézirat szolgált: az egyik a főemlősök fajainak elnevezésével (Buzás–Csorba 2003) foglalkozik, míg a másik a Föld madarainak (egy részüknek) magyar nevét hozza (Magyar–Hadarics et al. 2004).

Visszatérve a tanulmány elején részletesen elemzett jelenségre – miszerint az új fajnevek keletkezése rendkívüli módon felgyorsult –, néhány, a két kézirat-hoz kapcsolódó számadat: Az állatfajnevek helyesírási szabályzatának 1994-es közzétételkor mintegy 2000-2500 madárfajnak volt magyar neve (vö. Waliczky–Magyar et al. 2000: 10). Mivel a Földön élő madárfajok száma 10 000 körülire tehető, legkevesebb háromnegyedük elnevezésre várt (vár). Néhány éve a főem-

lősök közé tartozó 353 fajnak még csupán a fele rendelkezett magyar névvel, és a legutóbbi rendszerezéskor ezeknek az elnevezéseknek is jó részét felülbírálták, megváltoztatták.

Az egyszerűség kedvéért itt most csak olyan nevek szerepelnek, amelyekben a *nomen specificum* és a *nomen genericum* szerepét betöltő szó is egyelemű (tőszó) – először a forrásokban fellelhető „helyesírás”-sal (betűrendben), majd rendszerezve.

A források adatai:

alkabukó, apácacerkóf, aranycerkóf, ausztrál sirály, bantu réce, berber makákó, császártamarin, eszkimósirály, ezüstgibbon, galambhojsza, galléros maki, haranggém, huszármajom, inkacsér, japán makákó, japán sirály, kaffersas, királygém, kis sirály, óriáspóling, Ovambo-karvaly, örvös maki, pápua sas, Perrier-szifaka, remetecankó, Sanje-mangábé, sarki sirály, szavannacerkóf, Tattersall-szifaka, vándoralbatrosz, Verreaux-szifaka

A rendszerezés:

1. A faji jelző melléknév vagy melléknévi jelentéssel is bíró főnév (a logikai és a grammatikai viszony egyaránt minőségjelzős alárendelő szókapcsolat):

a) *galléros maki, kis sirály, (Ovambo-karvaly) = ovambói (ovambolandi) karvaly, örvös maki, sarki sirály, (Sanje-mangábé) = sanjei mangábé*

b) *arany cercóf, ezüst gibbon, óriás póling, remete cankó, vándor albatrosz*

c) *ausztrál sirály, bantu réce, berber makákó, eszkimó sirály, inka csér, japán makákó, japán sirály, kaffer sas, pápua sas*

2. A faji jelző szófaja főnév. A névadás logikája szerinti főnévi bővítményű minőségjelzős szókapcsolat grammatikailag összetétel. A névalakulatok azonban az előtag és utótag viszonya alapján inkább sorolhatóak a jelentéstömörítő összetételek, mint főnévi minőségjelzős alárendelések közé (*haranggém* = 'táplálékszerzéskor a szárnyait harangszerűen a vízfelszínre borító gémfaj'; *szavannacerkóf* = 'az afrikai szavannákon élő cercóffaj').

a) A faji jelző köznév:

alkabukó, apácacerkóf, császártamarin, galambhojsza, haranggém, huszármajom, királygém, szavannacerkóf

b) A faji jelző tulajdonnév (személynév):

Perrier-szifaka, Tattersall-szifaka, Verreaux-szifaka

Befejezés

Ha a zoológiai szaknyelv fogalmát nehéz is oly mértékben leszűkíteni, hogy lehetségessé váljon a területet teljességében lefedő helyesírási szótár megalkotása, a legváltozatosabb helyesírási problémákat felvető számtalan szó és szókapcsolat okán időszerűnek látszik a **természetvédelmi és környezetvédelmi helyesírási szótár** mihamarabbi összeállítása, amelynek előkészítő munkálatai csak az e témában tervezett **szakszótárral** (Dróth 2003) összehangolva képzelhetőek el! Még ennél is sürgetőbb talán a magyar állatfajnevek helyesírására vonatkozó szabályok átgondolása, széles körben (nyelvészek, zoológusok) való megvitatása. A szaknyelvi szabályzat átdolgozott változatának – az 1994-ben megjelent munkától eltérően – nemcsak a **már létező nevek** kategorizálását kell megoldania, de felkészültnek kell lennie az **újonnan keletkező nevek** garmadá-jára is. A fajnevek – lehetőség szerint a binominális nomenklatura logikáját tükröző fajnevek – alkotását megkönnyítő, a helyesírást (és a kivételeket) egyértelműsítő szabálypontok, megfogalmazások szükségesek ahhoz, hogy az ezer-számra születő fajneveket ne a teljes zűrzavar állapota jellemezze!

FORRÁSOK

- Bakos Ferenc 1994. *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Bálint Zsolt 1996. *A Kárpát-medence nappali lepkéi*. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület. Budapest.
- Buzás Balázs–Csorba Gábor 2003. *A főemlősök magyar neveinek helyesírása*. Kézirat.
- Deme László–Fábián Pál–Tóth Etelka (szerk.) 1999. *Magyar helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Magyar Gábor–Hadarics Tibor et al. 2004. *A Föld madarainak magyar nevei. Struthioniformes–Charadriiformes*. Kézirat.
- Mauersberger, Gottfried 1978. *Madarak*. Gondolat. Budapest (Urania Állatvilág).
- A környezetvédelmi miniszter 13/2001. (V. 9.) KöM rendelete a védett és a fokozottan védett növény- és állatfajokról, a fokozottan védett barlangok köréről, valamint az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény- és állatfajok közzétételéről – 2., 4. és 8. számú melléklet.

SZAKIRODALOM

- AkH.¹¹ = *A magyar helyesírás szabályai*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 2000. (A 11. kiadás 12. [szótári anyagában bővített] lenyomata.)
- Csengery Kinga–Ittész Nóra (szerk.) 2002. *Mutatványok az Akadémiai nagyszótárból*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest.
- Dróth Júlia 2003. Egy korszerű szakszótár elkészítésének alapjai. *Magyar Nyelvőr* 127: 159–67.
- Dudich = MTA Zoológiai Bizottsága 1959. A magyar állatnevek helyesírási szabályai. *Állattani Közlemények* 47: 17–26. (Az alaptervezetet készítette: Dudich Endre.)
- Fábián Pál 1988. Szaknyelveink helyesírásának szabályozásáról. In: Kiss Jenő–Szűts László (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 290–7.

- Földi János 1801. *Természeti história a' Linne systemája szerént. I. Az állatok országa*. Pozsony.
- Gozmány László (szerk.) 1994. A magyar állatnevek helyesírási szabályai. *Folia Entomologica Hungarica* 55: 429–45.
- Kiss Jenő 1984. *Magyar madárnevek. Az európai madarak elnevezései*. Akadémiai Kiadó. Budapest. (Nyelvészeti Tanulmányok 28.)
- Kiszely István 1984. *A Föld népei. Ázsia*. Gondolat. Budapest.
- Korsós Zoltán 1997. Mérges-e a mérgeskígyó? *Magyar Tudomány* 750–1.
- Korsós Zoltán 2002. Szürke gém, üstökögém, törpegém. Az állatok magyar nevei. In: Surányi Dezső–Korsós Zoltán (szerk.): *XXIV. Vándorgyűlés. Előadások összefoglalói*. MBT-FÁNK. Budapest. 109–12.
- Magyar Gábor 2003. Nevezetes személyeknek emléket állító magyarországi madárnevek. *Aquila* 109–110: 9–21.
- Priszter Szaniszló 1985. *A magyar növénynevek helyesírási szabályai*. Budapest.
- J. Soltész Katalin 1981. A népnevek jelentésviszonyairól. *Magyar Nyelvőr* 105: 257–67.
- Waliczky–Magyar et al. = Waliczky Zoltán–Magyar Gábor–Schmidt András–Hadarics Tibor–Kovács Gábor–Bankovics Attila–Nagy Tamás–Oláh János–Sós Endre–Végyvári Zsolt 2000: A Nyugat-Palearktiszbán előfordult madárfajok magyar nyelvű névjegyzéke. *Aquila* 105–106: 9–34.
- Zimányi Árpád 2003. A szaknyelvi helyesírás-tervezés újabb feladataiból. *Magyar Nyelvőr* 127: 13–24.

Simon László

SUMMARY

Simon, László

The orthography of vernacular names of animal species

The large number of new vernacular names of animal species that have come to life in the past few years and are also expected to be generated in the future calls for a revision of certain articles of *The orthographical rules of Hungarian names of animal species*, compiled by László Gozmány, published in 1994. In this study, the author examines how certain words of dual word class, names of nations, and constituents of geographical names that have come into general use under the influence of English fulfil their function as species attributes in Hungarian names of animals and what orthographical problems arise from them. The names of species given as examples were mainly taken from two manuscripts; one of these contains the names of the Earth's primates, and the other lists the Hungarian designations of all the world's species of birds. In the case of newly coined names of species it seems to be reasonable to set it as a goal to make the vernacular names reflect the logic of the binominal scientific nomenclature.